

**RAQAMLI MOLIYANI RIVOJLANTIRISHNING
IJTIMOIY-IQTISODIY ASOSLARI****Alimov Faxriddin G'ofurjon o'g'li¹**¹ O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received:25.04.2025

Revised: 26.04.2025

Accepted:27.04.2025

KALIT SO'ZLAR:

raqamli moliya,
elektron to'lovlar, bank
tizimi, fintex, moliyaviy
inklyuziya,
raqamlashtirish,
O'zbekiston, iqtisodiy
ta'sir.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida raqamli moliya xizmatlarining so'nggi yillarda jadal rivojlanishi va uning mamlakat iqtisodiyotiga ko'rsatgan ta'siri bank tizimi, fintex kompaniyalari, davlat xizmatlari, elektron to'lov tizimlari kabi asosiy sohalar misolida tahlil qilingan. O'zbekiston iqtisodiyoti uchun ijobiy natijalar berayotgani, biroq yanada kengroq foydalanish uchun infratuzilma, xavfsizlik va moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha chora-tadbirlar zarurligi ta'kidlanadi.

KIRISH. So'nggi yillarda dunyo miqyosida raqamli moliya xizmatlari misli ko'rilmagan darajada rivojlanib, moliya tizimining deyarli barcha jihatlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, elektron to'lovlar, mobil banking, onlayn kreditlash va fintex (moliyaviy texnologiyalar) sohalaridagi innovatsiyalar nafaqat iste'molchilarga qulaylik yaratdi, balki iqtisodiy jarayonlarning samaradorligini oshirdi. O'zbekiston ham ushbu jarayondan chetda qolmay, 2016-yildan boshlab amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar va raqamlashtirish tashabbuslari tufayli moliya sektorida yangi davrga qadam qo'ydi.

Mamlakat aholisi tarkibida yoshlarning ulushi yuqori bo'lib (aholining ~59 foizi 30 yoshgacha), internet va smartfonlardan foydalanuvchilar soni tobora ortib borayotgani raqamli moliya xizmatlariga bo'lgan talabning oshishiga zamin yaratdi. Shu bilan birga, hukumat raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishni

ustuvor yo'nalish sifatida belgilab, qator dasturlarni qabul qildi. Jumladan, 2020-yilda tasdiqlangan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasida davlat xizmatlarini va majburiy to'lovlarni to'liq raqamlashtirish vazifasi qo'yildi, bu esa barcha jarimalar va yig'implarni onlayn to'lash majburiyatini yuklaydi. 2021-yilda qabul qilingan birinchi Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi (2021–2023) doirasida ham raqamli moliya xizmatlarini keng joriy etish, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va moliyaviy savodxonlikni oshirish choralari belgilandi.

Mazkur strategik hujjatlar natijasida to'lov xizmatlari bo'yicha qonunchilik takomillashtirilib, 2019-yilda "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi qonun qabul qilindi va unga muvofiq elektron pullar va raqamli hamyonlar orqali to'lovlarni amalga oshirishga ruxsat berildi. Natijada ilgari tartibga solinmagan ushbu sektor Markaziy bank nazorati ostiga o'tib, qisqa muddat ichida 50 ga yaqin to'lov tizimi kompaniyalari litsenziya oldi, shuningdek, bir nechta raqamli banklar paydo bo'ldi. Xususan, xorijiy investitsiyalar ishtirokida TBC Bank Uzbekistan mobil-bank sifatida ishga tushirilib, mahalliy bozorda raqobatni kuchaytirdi. Tijorat banklari esa paydo bo'lgan kuchli raqobat sharoitida o'z xizmatlarini tezkor raqamlashtirishga kirishdilar.

Tadqiqotda asosan ikkilamchi manbalarni tahlil qilish usuli qo'llanildi. Avvalo, O'zbekiston Markaziy banki, Moliya vazirligi va Statistika agentligi tomonidan e'lon qilingan so'nggi yillardagi rasmiy hisobotlar va press-relizlardan raqamli moliya xizmatlariga oid statistik ko'rsatkichlar yig'ib chiqildi. Jumladan, bank kartalari va terminallar soni, naqdsiz to'lovlar hajmi, elektron to'lovlar ulushi kabi ko'rsatkichlar 2017–2023-yillar dinamikasida ko'rib chiqildi. Shuningdek, mamlakatdagi yirik fintex kompaniyalar (masalan, CLICK, Payme, Uzum Bank (sobiq Apelsin) va boshqalar) faoliyatiga doir ochiq ma'lumotlar, ularning foydalanuvchilar soni va tranzaksiyalar hajmi kabi ma'lumotlar tahlilga kiritildi. Davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi darajasini baholash maqsadida hukumat qarorlari va axborot xizmati xabarlaridan foydalanildi (xususan, barcha davlat bojlari va jarimalarini onlayn qabul qilish tizimi joriy etilgani haqidagi ma'lumotlar).

Bundan tashqari, ilmiy adabiyotlar va xalqaro tajribani o'rganish uchun ilmiy maqolalar hamda xalqaro moliyaviy institutlar (Jahon banki, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi va boshqalar)ning tahliliy hisobotlari o'rganildi. Xususan, Jahon banki tomonidan 2021–2023-yillarda O'zbekistonda moliyaviy inklyuziya va raqamli to'lovlarni rivojlantirish borasida tayyorlangan blog-maqola va texnik hisobotlardan ichki qonunchilikdagi o'zgarishlar va ularning natijalari bo'yicha ma'lumotlar olindi. Shu bilan birga, Visa kompaniyasi

hamkorligida o'tkazilgan maxsus tadqiqot natijalari orqali kichik biznes subyektlarining raqamli to'lovlar joriy etilgandan keyingi holati (mijozlar soni va tushumlar o'sishi kabi ko'rsatkichlar) o'rganildi.

Tahlil usuli sifatida taqqoslama va trend tahlili qo'llanilib, raqamli moliya xizmatlarining ko'rsatkichlari vaqt o'qi bo'yicha dinamikada solishtirildi. Shuningdek, sektoral tahlil usuli yordamida bank tizimi, nodavlat to'lov tizimlari (fintex), davlat sektori kabi sohalarda raqamli moliyaning o'ziga xos rivojlanish yo'nalishlari alohida tahlil qilindi va ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik ko'rib chiqildi. Maqoladagi barcha raqamlar va faktlar tegishli manbalarga asoslanib keltirilgan bo'lib, ularning ishonchliligi ta'minlash maqsadida bir nechta mustaqil manbalar bilan solishtirildi. Yakunda, olingan natijalar asosida muhokama bo'limida O'zbekiston tajribasining xulosa va tavsiyalari shakllantirildi.

O'zbekiston bank sektori raqamli texnologiyalarni faol joriy etib, mijozlarga an'anaviy xizmatlardan tashqari onlayn va mobil xizmatlarni keng taklif qila boshladi. So'nggi yillarda aholi va tadbirkorlik subyektlarining banklarga masofaviy murojaatlari keskin oshdi – masalan, 2017–2022-yillar mobaynida respublikada bankomatlar soni atigi 445 tadan 11 mingdan ortiq darajagacha ko'paygan bo'lsa, 2023-yil boshiga kelib esa 20 mingdan ziyod bankomat va infokiosklar faoliyat yuritmoqda. Hududlarda banklarning raqamli xizmatlarini kengaytirish maqsadida oxirgi besh yilda tijorat banklari qo'shimcha 300 ga yaqin filial ochgan bo'lsa-da, mijozlar aksariyat operatsiyalarni endilikda masofadan turib amalga oshirishni afzal ko'rmoqda. Aholining bank mobil ilovalari va internet-bankingdan foydalanish darajasi yuqori sur'atlarda oshib, 2022-yilda masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilari soni qariyb 25 million nafarga yetgani qayd etilgan. Bu shuni ko'rsatadiki, bank tizimi o'z infratuzilmasini raqamli kanallar orqali kengaytirib, moliyaviy xizmatlardan foydalanishni osonlashtirmoqda.

Natijada banklar orqali o'tayotgan tranzaksiyalarda naqdsiz operatsiyalar ulushi ortdi. 2022-yilda bank tizimi orqali amalga oshirilgan barcha to'lovlarning kattagina qismi – 36,2 mlrd AQSh dollari – naqdsiz ko'rinishda bo'lib, bu ko'rsatkich 2020-yildan boshlab yiliga o'rtacha 22% ga o'smoqda. Ayniqsa, plastik kartalar orqali o'tkazilayotgan to'lovlar hajmi oshib, 2022-yilda bank kartalari orqali qilingan operatsiyalar 177,7 trln so'mni tashkil qildi. Ushbu ko'rsatkich 2021-yilga nisbatan 66,5 trln so'mga yoki ~60% ga o'sish demakdir. Banklarning onlayn-platformalari orqali kredit rasmiylashtirish, omonatlarni boshqarish, kommunal to'lovlarni amalga oshirish kabi interaktiv xizmatlar ham kengayib, mijozlarga filialga bormasdan turib ko'plab amaliyotlarni bajarish imkonini bermoqda. Yirik banklar o'zining mobil ilovalarini takomillashtirib, foydalanuvchi interfeysini xalqaro standartlar

darajasiga olib chiqmoqda. Masalan, Aloqabank, Xalq Banki kabi banklarning mobil ilovalari orqali nafaqat to'lovlar va pul o'tkazmalarini, balki kreditlash va investitsiya xizmatlarini ham ko'rsatish yo'lga qo'yildi. 2020-yilda bozorda paydo bo'lgan TBC Bank (Gruziya kapitali ishtirokidagi) esa to'liq raqamli bank xizmatini yo'lga qo'yib, foydalanuvchilarga hisob ochishdan tortib, barcha amaliyotlarni uch daqiqa ichida onlayn bajarish imkonini yaratdi.

2024-yilda ushbu bank kichik biznes subyektlari uchun ham to'liq raqamli hisob-kitob xizmatini ishga tushirib, tadbirkorlik subyektlariga bankka bormasdan hisob ochish va boshqarish qulayligini taqdim etdi. Bu kabi innovatsion yechimlar an'anaviy bank operatsiyalarining xarajatlarini kamaytirib, moliyaviy xizmatlar tezkorligini oshirdi hamda kichik va o'rta tadbirkorlik (KO'B) subyektlarining bank xizmatlaridan foydalanishini yengillashtirdi.

O'zbekistonda 2010-yillarning boshidan shakllana boshlagan fintex ekotizimi 2020-yillarga kelib jadal rivojlandi va u moliyaviy xizmatlar ko'lami kengayishining asosiy drayveriga aylandi. Mamlakatda hozirgi kunda 50 ga yaqin to'lov tizimi operatori Markaziy bank litsenziyasiga ega bo'lib, ular banklardan mustaqil ravishda elektron to'lovlar va pul o'tkazmalari xizmatlarini ko'rsatmoqda. Jumladan, CLICK (2011-yilda ishga tushirilgan) bugungi kunda eng ommabop to'lov platformasi bo'lib, uning foydalanuvchilari soni 11 milliondan oshgan. Payme (2013-yilda tashkil etilgan) platformasi ham 9 milliondan ortiq foydalanuvchiga ega bo'lib, bozorning yetakchi o'yinchilari qatoriga kiradi. Ushbu ikkala xizmat yordamida foydalanuvchilar bank kartalari va elektron hamyonlari orqali onlayn va oflayn to'lovlarni amalga oshirishi, o'zaro pul o'tkazmalari, kommunal to'lovlar va mobil aloqa to'lovlarini bajarishi, hatto kreditlar va boshqa moliyaviy mahsulotlarga ulanishi mumkin.

Ularning mashhurligi ortidan Kapital Bank tomonidan joriy etilgan Apelsin raqamli xizmati ham tez fursatda kengaydi – avval mobil ilova sifatida boshlangan Apelsin qisqa vaqt ichida alohida bank litsenziyasini olib, mustaqil fintex kompaniyaga aylandi. 2023-yil boshida esa mahalliy yirik elektron tijorat platformasi Uzum Market Apelsinni to'liq xarid qilib, Uzum Bank nomi ostida yangidan brendladi. Shuningdek, 2023-yil iyun oyida Uzum kompaniyalar guruhi va CLICK to'lov tizimi birlashayotganini e'lon qildi, bu esa mamlakat moliya bozorida yirik konsolidatsiya jarayonini boshlab berdi. Ushbu yirik fintex platformalar o'zaro raqobat qilish barobarida banklar, aloqa operatorlari, internet-do'konlar va davlat idoralari bilan hamkorlikda xizmat turlarini boyitib, mijozlar bazasini kengaytirmoqda.

Fintex kompaniyalarning o'sishi natijasida mamlakatda naqdsiz to'lovlar hajmi keskin oshdi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, nodavlat to'lov tashkilotlari tomonidan amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi 2023-yilda 85 trln so'mga yetib, 2020-yilga nisbatan 1,6 baravar ko'paydi. 2024-yilning dastlabki 10 oyida esa to'lov tashkilotlari orqali 2,3 milliardta tranzaksiya amalga oshirilib, ularning umumiy hajmi 269 trln so'mni tashkil etdi. Bu ko'rsatkichlar moliya bozorida fintex segmenti qanchalik tez suratlarda kengayganini tasdiqlaydi. To'lov tashkilotlari orqali eng ko'p amalga oshirilayotgan operatsiyalar tahliliga e'tibor qaratilganda, ular asosan aholining kundalik to'lovlaridan iborat ekanligi ma'lum bo'ladi: 2023-yilda bunday tranzaksiyalarning asosiy yo'nalishlari kommunal xizmatlar to'lovi, kreditlar bo'yicha to'lovlar, davlat xizmatlari uchun to'lovlar hamda onlayn savdo (e-commerce) operatsiyalari bo'lgan. Bu holat fintex platformalarning ijtimoiy ahamiyatini ham ko'rsatadi – ular odamlar uchun eng zarur to'lovlarni sodda va qulay shaklga keltirib bermoqda. Shu bilan birga, fintex kompaniyalar iqtisodiyotga innovatsiyalar olib kirib, an'anaviy bank xizmatlarida kuzatilgan bir qator muammolarni hal etishga yordam bermoqda (masalan, navbatlar va vaqt sarfi qisqarishi, naqd pul aylanishining kamayishi va h.k.).

Ta'kidlash joizki, fintex ekotizimi faqat to'lovlar bilan cheklanib qolmay, moliya xizmatlarining boshqa sohalarida ham yangi yechimlar paydo bo'lmoqda. Masalan, Sug'urta Bozor – O'zbekistondagi birinchi onlayn sug'urta bozori bo'lib, foydalanuvchilarga majburiy avtotransport OSAGO hamda ixtiyoriy avtomobil CASCO sug'urtasi va xorijga sayohat sug'urtasini masofadan turib xarid qilish imkonini bermoqda. Islomiy moliyalashtirish yo'nalishida IMAN va Alif kabi startaplar muvaffaqiyatli faoliyat olib bormoqda – xususan, Alif raqamli bank sifatida shariat me'yorlariga mos kreditlar va to'lov xizmatlarini taklif qilsa, 2019-yilda tashkil etilgan IMAN platformasi islomiy moliya tamoyillariga asoslangan onlayn savdo va investitsiya muhitini shakllantirmoqda. Kapital bozorida ham raqamli innovatsiya sifatida Jett platformasi ishga tushirilgan bo'lib, u brokerlar, fintex kompaniyalar va jismoniy investorlarni bog'lovchi onlayn investitsiya maydonchasi hisoblanadi. Qisqa fursatda Jett orqali aksiyalar savdosining 70% dan ortig'i amalga oshirilayotgani, ya'ni mamlakat fond bozorining aksariyat tranzaksiyalari ushbu platforma orqali o'tmoqda. Ushbu misollar fintex kompaniyalari keng qamrovli sohalarga kirib borayotganini va moliya industriyasini diversifikatsiya qilayotganini anglatadi.

Moliya sohasidagi raqamlashtirish jarayoni davlat boshqaruvi va davlat xizmatlari ko'rsatish tizimida ham o'z aksini topdi. Xususan, byudjetga majburiy to'lovlar (solliqlar, bojlar, jarimalar, davlat bojlari) elektron tarzda qabul qilinishi yo'lga qo'yildi. 2020-yildan

boshlab barcha davlat idoralari jarima va yig'implarni faqat elektron to'lov tizimlari orqali qabul qilishga o'tdi. Masalan, jarimalar uchun Toshkent shahrida maxsus elektron to'lov portali ishga tushirilib, fuqarolar Jarima QR-kodi yoki onlayn bazalar orqali jarima to'lovlarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ldi. Soliq to'lovchilarga qulaylik yaratish maqsadida Davlat soliq qo'mitasi "Soliq" mobil ilovasini ishga tushirdi – ushbu ilova orqali jismoniy shaxslar soliqlarini ko'rish va to'lash, ortiqcha to'lovlarni qaytarish uchun ariza yuborish kabi amaliyotlarni bajarishmoqda. Natijada soliqlar va bojxona to'lovlarini yig'ish ko'rsatkichi yaxshilandi. Masalan, 2023-yilda davlat byudjetiga tushgan jami tushumlarning sezilarli qismi elektron to'lovlar orqali amalga oshdi – Markaziy bank ma'lumotiga ko'ra, 2023-yilda banklar orqali kelib tushgan mablag'larning 38% elektron to'lov terminallari orqali to'langan (bu 2021-yildagi 31% ko'rsatkichidan sezilarli yuqori).

Davlat xizmatlarini ko'rsatish jarayonida ham "Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali" (my.gov.uz) faoliyati kengaytirildi. Aholi va biznes uchun ko'plab litsenziya, ruxsatnoma va ma'lumotnomalarni olish imkonini beruvchi ushbu portalda to'lovlarni amalga oshirish integratsiyalashgan bo'lib, foydalanuvchilar to'g'ridan-to'g'ri onlayn rejimda davlat bojlari va yig'implarni to'lay olmoqda. Hozirda portal orqali 300 ga yaqin xizmat turlari taqdim etilmoqda va ularning aksariyati to'liq elektron tarzda, to'lovdan boshlab yakuniy natijani olishgacha bo'lgan jarayonni qamrab oladi. Bu esa xizmat ko'rsatish muddatlarini qisqartirib, byurokratik to'siqlarni kamaytirmoqda. Elektron hukumat tizimi rivojlanishi natijasida davlat xizmatlaridan foydalanish ko'lamini kengaytdi – 2022-yilda ko'rsatilgan interaktiv davlat xizmatlari soni 2019-yilga nisbatan bir necha barobarga o'sgan. Shu jumladan, elektron tarzda ro'yxatdan o'tgan tadbirkorlik subyektlari, elektron kadastr va FHDYo (fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish) xizmatlari orqali yuborilgan arizalar soni keskin oshdi.

Davlatning moliya sohasidagi raqamlashtirish tashabbuslari samarasini naqdsiz iqtisodiyotga o'tish tendensiyasida ham ko'rish mumkin. 2019–2023-yillar davomida iqtisodiyotda naqd pulning umumiy pul massasidagi ulushi sezilarli darajada kamaydi. Quyidagi 1-rasmga ko'rinib turibdiki, agar 2019-yilda M2 agregatida (umumiy pul massasi tarkibida) naqd pul ulushi 27% atrofida bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu ko'rsatkich 21,5% gacha pasaydi. Bu davr oralig'ida naqdsiz to'lov infratuzilmasi rivojlanib, aholi o'z daromadlarini ko'proq elektron shaklda saqlash va sarflashga o'tmoqda. 2019-yilda bank kartalariga kelib tushgan mablag'larning 31,9% naqdlashtirib olingan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich atigi 24% ni tashkil etdi, ya'ni kartalarga kelib tushgan pullarning 76% bevosita kartadan to'lovga sarflanmoqda.

Yuqoridagi o'zgarishlar davlat uchun ijobiy natijalar bermoqda: birinchidan, iqtisodiyotda "oqimdagi" naqd pullarning qisqarishi pul-kredit siyosati samaradorligini oshiradi, inflyatsion jarayonlarni boshqarishni yengillashtiradi. Ikkinchidan, barcha to'lovlarning raqamli izga ega bo'lishi soliq va boshqa byudjet tushumlarini yaxshiroq nazorat qilish va yig'imini oshirish imkonini beradi – bu davlat g'aznasiga tushadigan tushumlarning o'sishida muhim omil bo'lmoqda. Uchinchidan, fuqarolar va biznes subyektlarining davlat bilan o'zaro aloqalari soddalashib, korrupsiya xatarlarini kamaytiradi (to'lovlar bevosita elektron tartibda amalga oshirilgani sababli "inson omili" qisqaradi).

Yuqoridagi natijalar O'zbekistonda raqamli moliya xizmatlari so'nggi yillarda jadal sur'atlarda rivojlanib, iqtisodiyotning turli jabhalarida sezilarli ta'sir ko'rsatayotganini tasdiqlaydi. Avvalo, bank tizimida raqamlashtirish moliyaviy inklyuziyaning kengayishiga olib keldi – masofaviy xizmatlar tufayli avvallari bank bilan kam ishlagan qatlamlar ham moliyaviy muomalalarga jalb qilinmoqda. Moliya xizmatlaridan foydalanish geografik va ijtimoiy cheklolar (masalan, olis hududlarda filial yo'qligi yoki aholining banklarga ishonchsizligi) endilikda raqamli texnologiyalar orqali bartaraf etilmoqda. Natijada oxirgi besh yilda mamlakatda bank hisobvaraqlariga ega aholining ulushi sezilarli darajada oshdi, ayniqsa ayollar va qishloq aholisi orasida moliyaviy qamrov yaxshilangani kuzatilmoqda. Jahon banki ekspertlarining fikricha, O'zbekistonda 2017-yilda aholi jamg'armasining aksar qismi norasmiy usullarda saqlangan bo'lsa (masalan, uyda naqd pul yoki qimmatbaho buyumlar ko'rinishida), so'nggi islohotlar tufayli omonatlarni bankka jalb qilish va fuqarolarning rasmiy moliyaviy institutlarga ishonchi oshmoqda.

Raqamli moliya xizmatlarining iqtisodiyotga bevosita ta'siri misollari ham aniqlanmoqda. Masalan, kichik biznes subyektlari orasida o'tkazilgan so'rovlar shuni ko'rsatadiki, raqamli to'lovlarni qabul qila boshlagan tadbirkorlarning 69% mijozlar soni ko'payganini, 65% esa tushumlar hajmi oshganini qayd etgan, o'rtacha daromad o'sishi 30-40% ni tashkil etgan. Bu juda muhim ko'rsatkich bo'lib, raqamli moliya xizmatlari tadbirkorlik rivojiga xizmat qilayotganini anglatadi. Sababi, elektron to'lovlar orqali xizmat va tovarlar ko'lamini kengayadi, mijozlarga qulaylik yaratilib, ularning xarid qilish faolligi ortadi. Xuddi shu so'rovda kichik biznes egalarining yarmidan ko'pi raqamli to'lovlar tufayli biznes yuritish jarayonlari yengillashganini, masofadan buyurtma olish, onlayn to'lovlarni amalga oshirish va soliq organlari bilan hisobotlashish kabi jihatlar soddalashganini bildirgan. Demak, raqamli moliya infratuzilmasi biznes muhitini yaxshilash orqali ham iqtisodiy o'sishga ijobiy hissa qo'shmoqda.

Bundan tashqari, fintex kompaniyalari rivoji investitsiyalar jalb etish va yuqori texnologiyali ish o'rinlari yaratish imkoniyatlarini ham oshirmoqda. 2023-yilda O'zbekiston startaplari ichida eng ko'p venchur sarmoya aynan fintex yo'nalishiga to'g'ri kelgani qayd etildi – mazkur yilda fintex startaplariga \$2,75 mln investitsiya kiritilib, bu soha mamlakatda venchur moliyalashtirish bo'yicha yetakchiga aylandi. Mahalliy yirik fintex kompaniyalar (masalan, Uzum platformasi yoki Gruziyaning TBC Bank hamkorligidagi Payme) qiymati milliard dollardan oshuvchi korxonalarga aylanish potensialini ko'rsatmoqda. Bu holat xorijiy investorlar va global bozor e'tiborini tortib, kelgusida iqtisodiyotga qo'shimcha sarmoya oqimini ta'minlashi mumkin.

Shu bilan birga, raqamli moliya xizmatlarini joriy etishda bir qator muammo va xatarlar ham mavjudligi aniqlanmoqda. Birinchidan, texnologik infratuzilma va internet qamrovi bo'yicha shahar qishloq o'rtasida tafovut kuzatilmoqda. Mamlakat bo'yicha internetdan foydalanuvchilar ulushi oshib borayotgan bo'lsa-da, ayrim olis hududlarda aloqa sifati pastligi yoki raqamli savodxonlik yetishmasligi tufayli aholining bir qismi hali ham raqamli xizmatlardan chetda qolmoqda. Ikkinchidan, foydalanuvchilarning onlayn tranzaksiyalarga bo'lgan ishonchini mustahkamlash masalasi dolzarbdir. Ilk davrlarda ayrim tizimlarda kuzatilgan texnik nosozliklar (masalan, 2018-yilda Uzcard tizimidagi yirik uzilish) yoki kibertahdidlar foydalanuvchilar orasida xavotir uyg'otgan edi. Hozirda Markaziy bank va tijorat tuzilmalari axborot xavfsizligini ta'minlashga alohida e'tibor berib, antifrod (firibgarlikka qarshi) tizimlarini joriy qilmoqda. Kelgusida raqamli moliya ekotizimini barqarorligini saqlash uchun kiberxavfsizlik, ma'lumotlarni himoyalash va uzluksiz ishlash bo'yicha investitsiyalarni oshirish talab etiladi.

Uchinchidan, tartibga solish (regulyatsiya) masalasi muhim omil bo'lib qolmoqda. Fintex sohasini qo'llab-quvvatlash maqsadida hukumat bir qancha yengilliklar berganiga qaramay, 2022–2023-yillarda Markaziy bank yangi to'lov tashkilotlariga litsenziya berishni vaqtincha to'xtatgani kuzatildi. Bu esa bozorda faqat yirik o'yinchilargina qolishiga va raqobatning pasayishiga olib kelishi mumkin. Fintex kompaniyalari sonining kamayishi innovatsiyalar sekinlashuvi xatarini tug'diradi, chunki raqobat – rivojlanishning muhim sharti. Shu bois regulyator 2025-yildan boshlab ushbu sohada yangi ishtirokchilar paydo bo'lishi uchun qulay muhit yaratish choralari ko'rishni rejalashtirmoqda, xususan, fintex tadbirkorlari uchun bojxona imtiyozlari, Ar-Ge (ilmiy tadqiqot va ishlama) markazlari uchun uskunalarini boj to'lovlarisiz olib kirish kabi imkoniyatlar yaratilishi kutilmoqda. Bu kabi sa'y-harakatlar bozorga yangi g'oya va tashabbuslar kirib kelishini rag'batlantiradi hamda innovatsion ekotizimning uzluksizligini ta'minlaydi.

To'rtinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish vazifasi ham dolzarbdir. Raqamli moliyadan foydalanish faqat texnik jihatdan imkoniyat yaratish bilangina cheklanmaydi – foydalanuvchilar uni tushunib, to'g'ri foydalana olishlari ham zarur. Ba'zi fuqarolar, ayniqsa keksa avlod vakillari yoki kichik tadbirkorlarning bir qismi, raqamli to'lovlar qiymatini darhol anglay olmay, an'anaviy naqd muomalalarni afzal ko'rishda davom etmoqda. Visa o'tkazgan tadqiqotga ko'ra, so'rovda qatnashgan ayrim kichik korxona egalari dastlab plastik kartalarga ishonchsizlik bildirgan, biroq vaqt o'tib ularning afzalliklarini his qilgan holda fikrini o'zgartirganini ta'kidlagan. Demak, vaqt o'tishi bilan raqamli moliyaning qulaylik va foydalari jamiyatda tobora kengroq e'tirof etilmoqda. Kelgusida savodxonlikni yanada oshirish uchun keng kommunikatsiya kampaniyalari, treninglar va maxsus dasturlar (ayniqsa, qishloq joylarda va keksa aholiga mo'ljallangan) o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Yuqoridagi muhokamalar asosida, O'zbekiston tajribasida raqamli moliya xizmatlari rivojining ijobiy jihatlari barobarida hal etilishi lozim bo'lgan masalalar ham mavjud. Muhimi, hozirga qadar erishilgan yutuqlar iqtisodiyotning barqaror o'sishiga xizmat qilmoqda: naqd pulsiz to'lovlar ulushining oshishi iqtisodiy tranzaksiyalarni shaffoflashtirib, fiskal samaradorlikni kuchaytirmoqda. Bunda Markaziy bank va hukumatning uzviy hamkorligi, shuningdek, xususiy sektor – fintex industriyasining innovatsion faolligi muhim rol o'ynadi. Tajriba ko'rsatmoqdaki, davlat tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan strategiya va qulay tartibga solish islohotlari bozorning o'zi tomonidan juda tez va moslashuvchan tarzda qo'llab-quvvatlanmoqda. Natijada qisqa davr ichida moliya xizmatlaridan foydalanish madaniyati va infratuzilmasi tubdan yangilandi.

Xalqaro tajribaga nazar salsak, O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasida fintex va raqamli to'lovlarni rivojlantirish bo'yicha yetakchi o'ringa chiqmoqda. Masalan, 2021–2022-yillarda mamlakatda POS terminallar orqali amalga oshirilgan operatsiyalar qiymati 56% ga oshib, \$14 mlrd ga yetgani qayd etilgan, bu ko'rsatkich qo'shni davlatlarga nisbatan ancha yuqori sur'atdir. Biroq, raqamli infrastrukturaning rivojlanishi bo'yicha hali sezilarli salohiyat mavjud – 2027-yilga kelib O'zbekistonda umumiy naqdsiz to'lovlar hajmi \$107–125 mlrd atrofida bo'lishi, ya'ni bugungi darajadan qariyb ikki baravar oshishi prognoz qilinmoqda. Bu esa mazkur jarayon davomida yangi masalalar (huquqiy, texnologik, ijtimoiy) yuzaga chiqishini anglatadi. Xususan, markazlashmagan moliya (DeFi), kripto-aktivlar va elektron pul emissiyasi kabi sohalar kelgusida kun tartibiga kirishi mumkin – allaqachon 2022-yilda kriptovalyuta platformalariga litsenziyalar berila boshlangani bunga misol bo'la oladi. Kelajakda raqamli moliya xizmatlari faqat to'lovlar va bankingina emas,

balki sug'urta, investitsiya va boshqa moliyaviy xizmatlarni ham qamrab olgan holda iqtisodiyot uchun yangi innovatsion gorizontlarni ochishi mumkin.

O'zbekistonda raqamli moliya xizmatlarining rivojlanishi iqtisodiyotning turli jabhalarida sezilarli ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Bank sektori raqamli texnologiyalarni keng joriy etib, aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini keskin oshirdi va moliyaviy inklyuziyani kengaytirdi. Fintex kompaniyalari esa innovatsion mahsulot va xizmatlar bilan bozorda faoliyat yuritib, nafaqat to'lovlar sohasida, balki sug'urta, investitsiya, islomiy moliya kabi yo'nalishlarda ham yangicha yechimlarni taklif eta boshladi. Davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi byudjet tushumlarining oshishi, xizmat ko'rsatish sifati va shaffofligining yuksalishiga olib keldi. Raqamli to'lovlar ulushining ortib borishi iqtisodiyotda naqd pulga bo'lgan ehtiyojni kamaytirdi, bu esa pul oqimlarining rasmiylashuvi va soliqlarning yaxshiroq yig'ilishini ta'minlamoqda. Kichik biznes subyektlari raqamli moliyadan foydalangan holda mijozlar bazasini kengaytirib, daromadlarini oshirishga erishmoqda.

Shu bilan birga, raqamli moliya ekotizimini yanada rivojlantirish uchun qator taklif va tavsiyalar shakllandi. Birinchidan, infratuzilmani yanada takomillashtirish, xususan, internet tezligi va sifati past hududlarda telekommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish zarur. Ikkinchidan, moliyaviy va raqamli savodxonlikni oshirish orqali fuqarolar va tadbirkorlarda mavjud texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim. Bu borada davlat va xususiy sektor hamkorligida o'quv dasturlari, seminarlar va ommaviy axborot vositalarida targ'ibot ishlarini kuchaytirish talab etiladi. Uchinchidan, fintex sohasidagi raqobat muhitini sog'lom saqlash va yangi ishtirokchilar kirib kelishini rag'batlantirish muhim – bu innovatsiyalar davomiyligini ta'minlaydi. To'rtinchidan, raqamli moliya xizmatlarining huquqiy bazasini zamon talablariga mos ravishda yangilab borish, xususan, kiberxavfsizlik va foydalanuvchilar ma'lumotlarini himoya qilishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarni kuchaytirish kerak.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning raqamli moliya sohasidagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat siyosati va innovatsion xususiy sektor uyg'unligi iqtisodiyotga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu yutuqlarni mustahkamlash va rivojlantirish orqali mamlakat yaqin yillarda mintaqadagi raqamli moliya markazlaridan biriga aylanishi, bu esa umumiy iqtisodiy o'sish va aholining farovonligini oshirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 01.11.2019 yildagi O‘RQ-578-son “To‘lovlar va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
3. Babasyan, D., Melecky, M., & Podchoeva, N. (2024, March 16). From livestock to lifelong savings: Improving financial inclusion in Uzbekistan.
4. Boboev, S. (2024). *O‘zbekistonda fintex: Markaziy Osiyoda o‘shib borayotgan bozor misolida moliya oqimlari*.
5. www.lex.uz - O‘zbekiston qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.
6. www.cbu.uz - O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bank rasmiy sayti.
7. www.imv.uz - O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti.